

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür: Araştırma Makalesi
Kabul Tarihi: 03 Mayıs 2021

Gönderim Tarihi: 05 Mart 2021
Yayımlanma Tarihi: 15 Haziran 2021

Atf Künyesi: Demir, E. (2021). “Karaman’daki Geleneksel Mesleklerin Söz Varlığından Derleme Sözlüğü’ne Katkılar”. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (1), 69-84.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.891894>

KARAMAN’DAKİ GELENEKSEL MESLEKLERİN SÖZ VARLIĞINDAN DERLEME SÖZLÜĞÜ’NE KATKILAR*

Erdal DEMİR**

Öz

Ağız araştırmalarının temelini derleme çalışmaları oluşturmaktadır. Yapılan çalışmalarda elde edilen malzemeler hem ağızların dil özelliklerini hem de söz varlığı unsurlarını ağız ve yazı dili sözlüklerine kazandırılmasını sağlamaktadır. Bu alanda yapılan en önemli çalışma Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanmış olan *Türkiye’de Halk Ağızlarından Derleme Sözlüğü*’dür. Bu sözlük araştırmacılara halk ağızlarından derlenen kelimelerin yanı sıra dil malzemesi de sunmaktadır. *Derleme Sözlüğü*, önemli bir çalışma olmakla beraber söz varlığı açısından birtakım eksikleri de mevcuttur. Alanda yapılacak çalışmalar *Derleme Sözlüğü*’ne ilave edildikçe sözlük zenginlik kazanacak ve bunun yanında ağız özelliklerini yansıtan söz varlığı unsurları da korunmuş olacaktır. Bu çalışmada Karaman il merkezinde faaliyetlerini sürdüren geleneksel mesleklerin söz varlığından derlenen sözcük ve deyimlerden *Derleme Sözlüğü*’ne katkı sağlayacak olanlar verilmiştir. Yapılan tarama sonunda derleme esnasında tespit edilen 29 sözcük (bekeli, höfsünmek, şefte, tüteklik gibi.) ve 12 deyim (aklı fırtmak, aklına dammak, cumasına gitmek gibi.) *Derleme Sözlüğü*’ne alınabilecek durumda olduğu belirlenmiştir. Bazı sözcükler (bekeli ve tüteklik, gibi.) sadece *Derleme Sözlüğü* için değil, diğer genel sözlükler ve alan sözlükleri için de sözlük maddesi olabilecek niteliktedir. Bu sözcüklere Karahanlı, Harezmi ve Eski Anadolu Türkçesine ait eserlerde ve bu döneme ait sözlüklerde işlenmiş olduğu görülmektedir. Çalışmanın hem Türkiye Türkçesi ağız araştırmalarına hem de Karaman yöresi için yürütülecek olan ağız araştırmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Söz Varlığı, Geleneksel Meslek, Karaman, Derleme Sözlüğü.

Contributions to the Compilation Dictionary from the Vocabulary of Traditional Professions in Karaman

Abstract

Compilation studies constitute the basis of dialect research. The materials obtained in these studies provide both the language features of the dialects and vocabulary elements unique to the dialect and written language dictionaries. The most important study in this field in Turkey is the Compilation Dictionary, which was prepared by the Turkish Language Society. The Compilation Dictionary is an important work that is gathered from folk dialects and language material. In addition, the Compilation Dictionary protects the added richness that lexical elements reflecting dialect characteristics bring to the language.

* Bu çalışma Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenen “Karaman’da Geleneksel Mesleklerin Söz Varlığı” başlıklı (14-YL-18) yüksek lisans projesinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

** Bilim Uzmanı, Abdürrahim Karakoç İlkokulu, Karaman/Türkiye. E-posta: erdaldemir7258@gmail.com,
Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-8815-0860>.

Although this study was one of the most significant in Turkey, it did have some deficiencies. This present study examined words and phrases compiled from vocabulary related to traditional professions still in existence in the centre of Karaman and their possible contributions to the Compilation Dictionary. At the end of the screening process used for this research, 29 words (bekeli, höfsünmek, şefte, tüteklik etc.) and 12 idioms ((aklı fırtmak, aklına dammak, cumasına gitmek etc.) that could be included in the Compilation Dictionary were detected. Some words and phrases belonging to works in Karahanlı, Harezmi and Old Anatolian Turkish, such as bekeli and tüteklik for example could be used in general or field dictionaries. The expectation is that this research will contribute to dialect research in the Karaman region as well as the whole of Turkey.

Keywords: Word Presence, Traditional Profession, Karaman, Compilation Dictionary.

Giriş

Türk dili araştırmalarında ilk örneği Maksimov (1867) tarafından verilen ağız çalışmalarının önemli bir yeri vardır. Bu çalışmalar, hem dilin yerel kullanımının tespit edilebilmesi hem de art zamanlı dil incelemelerinin yapılabilmesi için gereklidir. Tarihî metinlerde görülen fakat bugün hiç kullanılmayan veya kullanımı belirli yerlere özgü olan dil yapıları, varlığını günümüzde ağızlar vasıtasıyla devam ettirmektedir. Ağız araştırmaları dilin tarihî gelişim evrelerinin ortaya konulması yönüyle bakıldığında oldukça önemlidir (Gürsoy, 2020: 288). Genellikle kaynak kişilerden derlenen metinler vasıtasıyla bir yöredeki yerel konuşma biçimlerini ya da yöreye ait söz varlığını belirleme amacı güden bu çalışmalar öncelikle dil bilimi ve dil bilgisi olmak üzere pek çok disipline zengin malzeme sunar. Genellikle ölçünlü dilden fazla etkilenmediği düşünülen, yöreyi iyi tanıyan, yaşlı ve okuryazarlık seviyesi düşük kişilerden kaydedilen metinler oldukça kıymetli bilgiler sunar. Bu metinlerin içerisinde yörenin sosyoekonomik, sosyokültürel durumu, tarihî süreçte geçirmiş olduğu değişimler ve yörenin etnik yapısı gibi birçok konu hakkında önemli bilgiler de yer alır (Akar, 2016: 179).

Derleme çalışmaları ağız araştırmalarının temelini oluşturur. Çeşitli yöntemler yoluyla alandan elde edilen malzemeler, ağızların dil özelliklerinin belirlenmesinin yanında ağızlarda mevcut bulunan söz varlığı unsurlarının tespit edilip ağız ve yazı dili sözlüklerine kazandırılmasında önemli rol oynar (Uysal, 2018: 140).

Cumhuriyetin ilanını takip eden süreçte dil sahasında önemli gelişmelerden biri Türk Dili Tetkik Cemiyetinin kurulması olmuştur. Kurumun ilk faaliyetlerinden biri halk ağzındaki Türkçe sözcüklerin derlenip kayıt altına alınmasıdır. 1960 yılına kadar sürdürülen derleme çalışmaları bugün *Derleme Sözlüğü* adıyla bilinen kapsamlı eseri ortaya çıkarmıştır. 2008 yılı sonrasında ise bu çalışmalar *Derleme Sözlüğü (Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü)* adıyla kurumun ana ağ sayfasında elektronik ortamda hizmet vermeye başlamıştır.

Son zamanlarda bu alanda lisansüstü tezler, ağız çalışmalarını içeren pek çok makale, sempozyum ve kongre bildirimleri yoluyla bu alanda önemli mesafeler kaydedilmiştir. Bütün bu çalışmalardan elde edilen söz dağarcığı *DS*'ye eklenmediği gibi bu alanda yapılan çalışmalarda sunulan teklifler de şahsi bir gayretten öteye geçememiştir. Sözlüğün bütün bu gelişmeleri dikkate alarak kendini sürekli geliştirmesi ve yenilemesi bir ihtiyaçtır.

Günümüzde ölçünlü dilin gelişen teknolojinin de etkisiyle yaygınlaşması yöresel ağız özellikleri içeren sözcüklerin kaybolmasına neden olmuştur. Bugün yazı dilinin söz varlığında görülmeyen deyim, sözcük, atasözü, kalıp söz mevcuttur. Bu dil zenginliğinin mümkün olan en kısa sürede kayıt altına alınması ağız bilimi ve dilcilik başta olmak üzere pek çok disipline önemli bir zenginlik ve güç katacaktır (Uysal, 2017: 80).

Türkiye Türkçesinde söz varlığı derleme konusunda pek çok çalışma yapılmıştır. Türk Dil Kurumunun 1932 yılında başlattığı *Derleme Sözlüğü* bu alanda yapılmış en kapsamlı çalışmadır (Tokat, 2014: 154). Son yıllarda *Derleme Sözlüğü*'nde yer almayan ve ağız özelliklerini yansıtan kelimelerin ortaya çıkarılması adına önemli çalışmalar yapılmaktadır. Toker (2011), Tokatlı ve Erdem Nas (2012), Erdoğan (2013), Tokat (2014), Gülseren (2016), Uysal (2017, 2018), Gürsoy (2020), Kuşdemir (2020) ilk bakışta akla gelen örneklerdir. Bu çalışmada Karaman'daki geleneksel mesleklerin söz varlığından *Derleme Sözlüğü*'ne alınabilecek olan kelime ve deyimlerin verilmesi hedeflenmiştir.

Geleneksel meslek geçmişten günümüze kadar varlığını devam ettiren, mevcut kuralları bulunan, usta-çırak bağlantısına dayanan, kişisel üreticiliği ön planda tutan meslekleri içerir (Duman, 2011: 15). Geleneksel mesleklerin tanımlanmasında bilinmesi gereken en önemli hususlardan biri, bahsi geçen işin el becerileriyle yapılmasıdır. Bir el işçiliğine dayanan üründe yapılan işin evveliyatı ve imalatı çerçevesinde ticari endişeler taşımaması, yapılan sanata geleneksel bir özellik kazandıracaktır (Yolcu, 2014: 1722).

Derleme Sahası

İç Anadolu Bölgesi'nin Konya Bölümü'nde yer alan Karaman, ağız araştırmaları bakımından birtakım çalışmalara konu olmuştur. "Karaman" konulu ağız araştırmaları alanında ilk çalışmalar iki yüksek lisans tezinden ibarettir. 1992 yılında tamamlanan Karaman ve Yöresi Ağızları adlı yüksek lisans tezi Hikmet Koraş tarafından çalışılmıştır. Bu çalışmada geleneksel mesleklere ait (baston, bıçak, çanta, havlu, haranı, kalay, kayış, kundura, yufka vb.) söz varlığına ait kelimelere yer verilmiştir. 2002 yılında tamamlanan Karaman İli Sarıveliler ve Başyayla İlçeleri Ağızı adlı yüksek lisans tezi Kerim Türedi'ye ait olup bu çalışmada geleneksel mesleklerin söz varlığına ait kelime ve deyimler bulunamamıştır. İlerleyen dönemlerde 2009 yılında tamamlanan bir doktora tezi, makaleler ve bildiriler eklenmiştir. Karaman ağız araştırmaları üzerine en kapsamlı çalışmalar İdris Nebi Uysal'a aittir. Araştırmacının 2009 yılında hazırladığı Karaman İli ağızları ve Anadolu ağızları arasındaki yeri adlı doktora tezi Karaman yöresi üzerinde yapılan ağız çalışmalarının en kapsamlısıdır. Bu çalışmada geleneksel mesleklerin söz varlığına ait (anahtar, arabaşı, bakır, bardak, çorba, demirci, duvar, hamam, kalaylama, kazak, süzek, şifa bul-, tamir et-, ateş çık- vb.) pek çok kelime ve deyim bulunmuştur.

DS'ye katkı sağlamak amacıyla kaleme alınan bu yazıdaki sözcük ve deyimler, Karaman merkezde geleneksel mesleklerin söz varlığından derlenmiştir. Kaynak kişilerin büyük kısmı Karaman doğumludur ve iki kişi hariç (Elmedin Kalaycı ve İbrahim Akın) tamamı ilkökul mezunudur. Derleme için; Ahmet Eski (Fırıncı,1965), Ali Duran (Manifaturacı ve Tuhafiyeci, 1939), lise mezunu Elmedin Kalaycı (Değirmenci, 1962), Hasan Hüseyin Aydal (Halıcı, 1942), Hüseyin Zengioğlu, (Berber, 1963), lise mezunu İbrahim Akın (Çorbacı, 1974), Kamil Asma (Ayakkabı Boyacısı, 1957), Numan Aksoy (Demirci, 1958), Safiye Doğru (Ev Hanımı, 1948), Şaban Demirel (Yorgancı, 1958), Ömer Çelik (Duvarcı ve Taş Ustası, 1962) kaynak kişiler olarak belirlenmiş ve bu kişilerle görüşülmüştür.

Konya Havzasının güneydoğusunda bulunan Karaman İli deniz seviyesinin 1038 m yüksekliğinde Toros Dağlarını Sertavul Geçidi'yle (1610), Akdeniz'e bağlanan tarihi ticaret yolunun (Silifke-Mut-Karaman-Konya yolu) üzerinde yer almaktadır (Tuncel, 2001: 444). Antalya, Mersin ve Konya gibi illerle komşudur. Merkez, Başyayla, Sarıveliler, Ermenek, Kâzımkarabekir ve Ayrancı olmak üzere 6 ilçesi vardır. Şehrin yüzölçümü 8924 km²'dir Şehrin nüfusu 253.279 kişidir. Çalışmamıza konu olan Merkez ilçesinin nüfusu ise 194.018'dir (Nüfus, 2021).

Karaman şehri yaklaşık 10.000 yıldan beri coğrafi ve stratejik konumunun önemi nedeniyle önemli bir yerleşim yeri olmuştur. Eski devirlerde Lalanda, Lanta, Laranda ve Larende gibi adlarla bilinirdi (Cengiz, 2014: 25). Osmanlı Devleti'nde Karaman Eyaleti'nin Konya'dan sonra ikinci sancağı konumundayken 15 Haziran 1989'da Karaman, Türkiye'nin 70. ili olmuştur (Uca ve Ülker, 2016: 6).

Yöntem

Bu çalışmada kelime derlemesi yapılacağı için "görüşme" yöntemi kullanılmıştır. Derlemeler sonunda DS'ye alınabilecek 29 sözcük ve 12 deyim tespit edilmiştir. Bunların bir kısmı meslek ustalarına sormaca yoluyla elde edilmiştir. Konuşmalar sırasında duyulanlar da listeye dâhil edilmiştir. Temel amaç söz varlığı tespiti olduğundan metin derlemesi yapılmamış ancak anlaşılabilirliği kolaylaştırabilmek ve kullanımı örneklendirebilmek için sözcüklerin tanık cümlesiyle beraber kaydedilmesine dikkat edilmiştir. Kaynak kişilerin büyük kısmı Karaman doğumludur ve iki kişi hariç (Elmedin Kalaycı ve İbrahim Akın) tamamı ilkökul mezunudur. Derleme için; Ahmet Eski (Fırıncı,1965), Ali Duran (Manifaturacı ve Tuhafiyeci, 1939), lise mezunu Elmedin Kalaycı (Değirmenci, 1962), Hasan Hüseyin Aydal (Halıcı, 1942),

Hüseyin Zengioğlu, (Berber, 1963), lise mezunu İbrahim Akın (Çorbacı, 1974), Kamil Asma (Ayakkabı Boyacısı, 1957), Numan Aksoy (Demirci, 1958), Safiye Doğru (Ev Hanımı, 1948), Şaban Demirel (Yorgancı, 1958), Ömer Çelik (Duvarcı ve Taş Ustası, 1962) kaynak kişiler olarak belirlenmiş ve bu kişilerle görüşülmüştür. Kaynak kişiler Karaman'da uzun yıllardır geleneksel meslekleri sürdüren ustalardır. “*Derleme Sözlüğü*”nde Bulunmayan Sözcükler ve Deyimler” başlığı altındaki her maddeye cümle örnekleri ile bir tanık gösterilmiştir. Bu tanıklar numaralandırılarak örnek cümlelerin yanında parantez içinde gösterilmiştir.

Derleme sonunda ortaya çıkan malzemelerden 30 tanesi *DS*'de hiç bulunmamaktadır. 11 tanesi ise *DS*'de geçen fakat değişik anlamları olan sözcüklerdir. Bu sözcükler (atgı, börtlemek, haraza, höflü, mangır, lokur, tuncukmak gibi.) Karaman yöresinin karakteristik ağız özelliklerini yansıtmaktadır. Bu şekillerin *DS*'ye Karaman kaydıyla eklenmesi, araştırmacılar için yararlı olacaktır. Sözcüklerle tanık cümlelerin yazıya geçirilmesinde standart alfabeyle dayalı transkripsiyon yöntemi (bk. Demir, 2013: 74) uygulanmıştır.

İnceleme

Çalışmadaki sözcük ve deyimler Karaman'da geleneksel meslekleri sürdüren Ahmet Eski (Fırıncı), Ali Duran (Manifaturacı ve Tuhafiyeci), Elmedin Kalaycı (Değirmenci), Hasan Hüseyin Aydal (Halıcı), Hüseyin Zengioğlu, (Berber), İbrahim Akın (Çorbacı), Kamil Asma (Ayakkabı Boyacısı), Numan Aksoy (Demirci), Safiye Doğru (Ev Hanımı), Şaban Demirel (Yorgancı), Ömer Çelik (Duvarcı ve Taş Ustası) farklı alanda mesleğini sürdüren ustalardan derlenmiştir. Karaman'da geleneksel mesleklerin söz varlığında farklı anlamlarda kullanılan kelimelerin ve deyimlerin anlamı verilmiş ve bu amaçla kaynak kişilerden ilgili sözcükler için örnek cümle kurması istenmiştir. İkincil kaynak olarak bu sahada çalışmış olan araştırmacılar; Bardakçı'nın (1976), *Bütün Yönleriyle Ermenek*, Mısırlıoğlu'nun (2006). *Karaman Tarihi ve Kültürü: Bir Zamanlar Karaman*, Ülkümen'in (2012), *Karaman ve Çevresi Türkmenleri: Tarihi ve Kültürü*, Uca ve Ülker'in (2016). *Geçmişten Günümüze Karaman'da Meslekler* ve Duru ve Ünsay'ın (2016). *Karaman'ın Söz Varlıkları* adlı kitaplarından da faydalanılmıştır.

1. *Derleme Sözlüğü*'nde Bulunmayan Sözcükler ve Deyimler

1.1. İsimler

1.1.1. Ayakkabıcılık Alanında Kullanılanlar

1.1.1.1. Kök Hâlinde Olanlar

cızlavit: İçi astarlı lastik ayakkabı. (K 3)

cızlaviti yeni aldım.

TTSKBS'de, “cızme, bk. çizme” Srp. “çizme, uzun konçlu bir ayakkabı” şeklinde benzer bir sözcük kullanılmıştır (Gülensoy, 2011: 205, 246). *DS*, *TS*, *ZTS*, *TaS*, *TBKKS*'de “cızlavit” sözcüğüne rastlanmamaktadır. Ayakkabıcı esnafı bu sözü işyerlerinde halka sattığı içi astarlı lastik ayakkabı için kullanmaktadır. Karaman'da bu anlamıyla kullanılan sözcüğün *DS*'ye ayrı bir madde başlığında eklenmelidir.

ermenek: Lastik ayakkabı (K 3)

Babam *ermeneklerimizi* yeni getirdi.

DS, *TS*, *ZTS*, *TaS*, *TBKKS*'de “ermenek” sözcüğüne rastlanmamaktadır. Köy insanının, günlük hayatta oldukça sık kullandığı bu ayakkabıya üretim yerini dikkate alarak ad verdiği anlaşılmaktadır (Uysal, 2018: 12). Karaman'da bu anlamıyla kullanılan sözcüğün *DS*'ye ayrı bir madde başlığında eklenmesi sözlüğe zenginlik katacaktır.

1.1.2. Değirmencilik Alanında Kullanılanlar

1.1.2.1. İsim Tamlaması Şeklinde Olanlar

değirmen hakkı: Değirmencinin emeğine karşılık müşteriden aldığı para veya buğday miktarı. (K 10)

değirmen hakkını ödedim.

DS, TS, ZTS, TaS ve *TBKKS*'de “değirmen hakkı” kalıp sözünün kullanımına rastlanmamıştır. Değirmenci esnafı emeğinin karşılığı olarak aldığı para veya buğday miktarı için bu sözü sıkça kullanmaktadır. Sözcüğün bu anlamıyla *DS*'ye ayrı bir madde başlığında eklenmesi sözlüğe yeni sözcükler eklenmesi açısından değerli bulunmaktadır.

1.1.3. Demircilik Alanında Kullanılanlar

1.1.3.1. Birleşik Yapılı Olanlar

Ötbeli (<OT): Ateş küreği. (K 2)

Babam kırılan *ötbelini* demircide tamir ettirdi.

TTSKBS'de, *öt*² (hlk.) “Ateş”, *Divanü lugât-it-Türk*'de <OT. *ot* “ateş, duman” olarak geçmektedir (Gülensoy, 2011: 674). Tietze “bel, bîl” sözcüğünü köken olarak Farsça kabul etmekte ve *bel* sözcüğünü “toprağı kazmaya yarayan alet şeklinde tanımlamaktadır (Tietze 2016: I/640). *DS, TS, ZTS, TaS* ve *TBKKS*'de “ötbeli” sözcüğüne rastlanmamıştır. Demirci ustalarının el emeği ve alın teri ile yaptıkları ve fırıncıların sıkça kullandıkları bir aletin adıdır. Karaman'da bu anlamıyla kullanılan sözcüğün *DS*'ye ayrı bir madde başlığında eklenmesi sözlüğe zenginlik katacaktır.

1.1.4. Dokumacılık Alanında Kullanılanlar

1.1.4.1. Yapım Eki Alanlar

İlgıdır (il-gı-dır): Yumak hâlindeki ipi çile hâline sokmak için kullanılan araç. (K 4)

Ana yadigârı *ilgıdırı* halen sandığımda saklarım.

TTSKBS'de, *il-* “bağlamak, birleştirmek, iliştiirmek” olarak verilmektedir (Gülensoy, 2011: 429). *DS, TS, ZTS* ve *TaS*'de “İlgıdır” sözcüğüne rastlanmamıştır. Karaman'da dokumacılık mesleğini sürdüren esnafın sıkça kullandığı bu alete verilen ad bu kullanımıyla *DS*'ye ayrı bir madde başlığında eklenmesi sözlüğe zenginlik katacaktır.

nalıs: Tezgâhlarda dokunan pamuklu bir kumaş cinsi. (K 4)

O zamanlar tezgâhlarda en fazla dokunan kumaşlar: Şalvarlık, *nalıs*, alaca ve gök bezdi (Bardakçı, 1976: 281).

DS, TS, ZTS ve *TaS*'de “nalıs” kelimesi görülmemiştir. Dokumacı esnafının tezgâhlarda kullandığı bir pamuklu kumaş çeşidi anlamıyla Karaman'da kullandığı şekliyle *DS*'ye eklenmesi sözlüğe zenginlik katacaktır.

1.1.5. Duvarcılık Alanında Kullanılanlar

1.1.5.1. Yapım Eki Alanlar

tüteklik (< tüt-ek+lik): Soba dumanının çıktığı baca. (K 5)

Babam *tütekliği* onardı.

Türkçe kökenli bir kelimedir. *TTSKBS*'de, tüt- “1. Duman veya buhar çıkarmak; 2. Dumanı geri vermek; 3. (hlk.) özlemek; 4. (hlk.) iyi veya kötü kokmak” şeklinde geçmektedir (Gülensoy, 2011: 949). Eski Türkçenin Grameri, Kutadgu Bilig, Divanü Lugāt-it-Türk, Mecmuatü'n-nezair, Kısasu'l Enbiya'da; tüt “tütme, yanmak”, tüte- “tütme” kökünden türediği görülmektedir (Paçacıoğlu, 2016: 677). *DS*, *TS*, *ZTS* ve *TaS*'de “tüteklilik” kelimesinin karşılığı görülmemiştir. Karaman'da duvarcı ustalarının evlerin damlarına ördükleri bacalar için sıkça kullandıkları bir kelimenin bu şekliyle *DS*'ye eklenmesi uygun olacaktır.

1.1.6. İş yeri faaliyetinin durumu için kullanılanlar

1.1.6.1. Yapım Eki Alanlar

bekeli (< beke-li): Kapalı. (K 7)

Cumartesi günü **bekeliyiz**.

Türkçe kökenli bir kelimedir. *TTSKBS*'de, beket-, beget-, bekit-, berkit- ve beke- “kapatmak, tıkamak, örtmek” şeklinde kullanımlarının var olduğu görülmektedir (Gülensoy, 2011: 126). Atabetü'l-Hakayık'ta ve Kutadgu Bilig'de, bek “muhafaza, kilit, emniyet” kökünden türediği görülmektedir¹(Paçacıoğlu, 2016: 115). *DS*, *TS* ve *ZTS* ve *TaS*'de “bekeli” sözcüğü bulunamamıştır. Esnafın düğün, cenaze, hastalık vb. nedenlerle işyerlerinin kapalı olduğunu ifade etmek için camlarına taktıkları uyarı levhaları üzerine yazdıkları söz Karaman'da kullanıldığı şekliyle *DS*'ye eklenmesi önemlidir.

1.1.6.2. Birleşik Yapılı Olanlar

yalabaş (<yala-): Çıkarıcı, menfaatçi.(K 9)

İşine gelince nasıl da **yalabaştır**.

Türkçe kökenli bir kelimedir. *TTSKBS*'de, yala- “1. Bir şeyin üzerinden dilini sürüp geçirmek; 2. Dilini gezdirerek bir şeyin üzerindeki almak; 3. Sıyrarak, dokunarak geçmek” kökünden türediği görülmektedir (Gülensoy, 2011: 1039). *DS*, *TS*, *ZTS* ve *TaS*'de “yalabaş” kelimesinin karşılığı görülmemiştir. Karaman'da esnafın çıkarıcı kimseler için sıkça kullandığı bir kelimedir. Bu sözün Karaman'daki manasıyla *DS*'ye eklenmesi önemlidir.

1.1.7. Saç Bakım ve Kesim Alanında Kullanılanlar

1.1.7.1. İsim Tamlaması Şeklinde Olanlar

baş hakkı: Berberlerce alınan tıraş parası. (K 11)

Bu **baş hakkı** senindir.

Türkçe kökenli bir kelimedir. *TTSKBS*'de, baş¹ “Baş, kafa; başlangıç”, Divanü Lugāt-it-Türk'te “baş” olarak geçmektedir²(Gülensoy, 2011: 118). *DS*, *TS* ve *ZTS*'de baş hakkı” kalıp sözünün kullanımına rastlanmamıştır. Berberlerin dilinde “tıraş parası” şeklinde oldukça sık kullanılan bu sözün Karaman'da kullanıldığı şekliyle *DS*'ye eklenmesi önemlidir.

1.1.8. Ticaret ve Ekonomi Alanında Kullanılanlar

1.1.8.1. Kök Halinde Olanlar

şefte (< Ar. fetih): Alışverişte bir günde kazanılan ilk para, siftah. (K 6)

¹ VIII.-XVI. Yüzyıllar Arasında Sözcük Dağarcığı, Burhan Paçacıoğlu tarafından yazılan etimolojik bir sözlüktür.

² Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü, Tuncer Gülensoy tarafından yazılan etimolojik bir sözlüktür.

İlk *şefteyi* kazandık.

Sözcük fetih' kökünden gelmektedir.³ Ar istiftāḥ استفتاح [#fth X msd.] bir işe başlama, işe başlama duası <Ar fath فتح [msd.] açma → fetih kelimesinden evrilmiştir (etimolojiturkce.com 2021). *DS*, *TS* ve *ZTS*'de “şefte” sözünün kullanımına rastlanmamıştır. Karaman'da çarşı esnafının ilk satış sonrası müşterisinden aldığı ve uğurlu olduğuna inandığı para için kullanılan bu sözcük *DS*'ye bu manasıyla eklenmesi önemli bir zenginlik katacaktır.

1.1.9. Yiyecek Alanında Kullanılanlar

1.1.9.1. Kök Hâlinde Olanlar

meyene (<meý'): Çorba yapmada kullanılan salçalı, un kavurması. (K 1)

Bu çorbanın *meyenesi* cıvık olmuş.

Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat'ta, “mey' (â.i.): eriyip, akma.” şeklinde benzer bir sözcükte var olduğu görülmektedir (Devellioğlu, 2013: 741). *DS*, *TS*, *ZTS*, *TaS* ve *TBKKKS*'de, “meyene” sözünün karşılığı bulunamamıştır. Bu kelimeye yakın anlamında *Türkçe Sözlük*'te “meyane” köken olarak Farsça, miyane “çorba vb. yiyeceklere lezzet kazandırmak için un ve yağla yapılan sos” şeklinde açıklanmaktadır (TDK 2011: 1671). Çorbacılık mesleğini sürdüren aşçılarca, çorbanın lezzetini arttırmak için çorbaya kattıkları un kavurmasına “meyene” şeklinde verilen ad Karaman'a özgü şekliyle *DS*'ye eklenmelidir.

1.2. Fiiller

1.2.1. Yapım Eki Alanlar

acıttırmak (<acı-t-tır-mak): Vermeye istek bırakmamak. (K 6)

Veresiye parası gönlümü *acıttırdı*.

TTSKBS'de, açığı tut- “kızmak” şeklinde kullanımına rastlanılmıştır (Gülensoy, 2011: 45). *DS*, *TS*, *ZTS* ve *TaS*'te “acıttırmak” sözüne rastlanmamıştır. Geleneksel meslekleri sürdüren esnafın dilinde “vermeye istek bırakmamak” anlamıyla kullanılan bu sözcüğün *Derleme Sözlüğü*'ne katılması sözlüğün kelime dağarcığına zenginlik katacaktır.

cızlamlamak (<cız+la-m+la-mak): Ortadan kaybolmak, sivişmek. (K 1)

Bizim çırak yine *cızlamladı*.

Tietze'de sözcük argo olarak, “cızdam/cızlam/cızlam” şekillerinde “kaçma, savuşma” anlamında var olduğu görülmektedir (Tietze, 2002: 444). *DS*, *TS*, *ZTS* ve *TaS*'de ise “cızlamlamak” sözüne rastlanmamıştır. Günümüzde ustalar arasında “ortadan kaybolmak” manasıyla oldukça yaygın bir şekilde kullanılmıyorsa *DS*'ye eklenmelidir.

höfsünmek (<höf+sü-n-mek): Korkudan ürpermek (Mısırlıoğlu, 2006: 53).

Ataşı görünce nasılda *höfsündü*.

DS, *TS*, *ZTS* ve *TaS*'de “höfsünmek” sözüne rastlanmamıştır. Esnafın ani gelişen bir olay karşısında korkusunu ifade etmek amacıyla kullandıkları bu kelimenin Karaman'da kullanılan şekliyle *DS*'ye eklenmesi faydalı olacaktır.

şirnemek (<şir+ne-mek) Şımarmak (Mısırlıoğlu, 2006: 79).

Biraz yüz verdik diye hemen *şirneme*.

DS, *TS*, *ZTS* ve *TaS*'de “şirnemek” sözüne rastlanmamıştır. Ustaların alışveriş esnasında kullandıkları bu kelime bu anlamıyla *DS*'ye eklemek sözlüğe zenginlik katacaktır.

³ Sözcük Türkçe yapım eki almadığı için yapı bakımından kök hâlinindedir.

zınarmak (< zın+ar-mak): Direnmek, diklenmek. (K 4)

Külhanbeyi gibi ne *zınarın*.

DS, TS, ZTS ve TaS'de “zınarmak” sözüne rastlanmamıştır. Ustaların alışveriş esnasında kullandıkları bu kelimeyi bu manada *DS*'ye eklemek sözlüğe zenginlik katacaktır.

zörlemek (< zör+le-mek) Gereksiz yere bağırarak. (K 3)

Yine *zörleyip* duruyon mu?

DS, TS, ZTS ve TaS'de “zörlemek” sözüne rastlanmamıştır. Esnafın alışveriş esnasında kullandıkları kelime *DS*'ye bu anlamıyla eklemek sözlüğe zenginlik katacaktır.

1.3. Deyimler

1.3.1. Anlamca Kaynaşmış ve Deyimleşmiş Olarak Kullanılanlar

aklı fırtmak: Korkudan şuurunu kaybetmek. (K 7)

Onu görünce *aklım fırttı*.

DS, TS, ZTS ve TaS'de “aklı fırtmak” deyiminin karşılığı bulunamamıştır. Esnafın alışveriş esnasında kullandıkları bu kelimeyi *DS*'ye Karaman'da kullanıldığı manasıyla eklemek sözlüğe zenginlik katacaktır.

aklına dammak: Olacakları önceden hissetmek. (K 2)

Bu işin sonunun böyle olacağı *aklıma dammadı*.

DS, TS, ZTS ve TaS'de “aklı fırtmak” deyiminin kullanımına rastlanmamıştır. Karaman'da geleneksel meslekleri sürdüren esnafın dilinde bu sözün “içine doğmak” anlamında sıkça kullanıldığı görülmektedir. Bu deyimini Karaman'da kullanıldığı manasıyla *DS*'ye eklemek sözlüğe zenginlik katacaktır.

cumasına gitmek: Gelin olacak kızın çeyizini görmeye gitmek. (K 7)

Yarın komşu gızının *cumasına gideceğiz*.

DS, TS, ZTS ve TaS'de “cumasına gitmek” deyiminin kullanımına rastlanmamıştır. Bezzaz, manifaturacı ve tuhafiyeci esnafının sıkça kullandığı bu kelimenin Karaman'da kullanıldığı şekliyle *DS*'de ayrı bir madde başlığında eklenmesi uygun olacaktır.

çulu düzmek: Giyimini düzeltmek. (K 4)

Bu aralar *çulu düzmüşsün*.

Esnafın “vaziyeti düzeltmek” şeklinde sıkça kullandığı bir deyimdir.

DS, TS, ZTS ve TaS'de “çulu düzmek” deyiminin kullanımına rastlanmamıştır. Bezzaz, manifaturacı ve tuhafiyeci esnafının sıkça kullandığı bu kelimenin Karaman'da kullanıldığı şekliyle *DS*'de ayrı bir madde başlığında eklenmesi uygun olacaktır.

dalı tuzlu (olmak): Üşengeç olmak. (K 8)

Bu çirak pek *dalı duzlu oldu*.

DS, TS, ZTS ve TaS'de “dalı duzlu olmak” deyiminin kullanımına rastlanmamıştır. Karaman'da geleneksel mesleğini sürdüren esnafların üşengeç çirakları için sıkça kullandıkları bu deyim *DS*'ye ayrı bir madde başlığı olarak eklenmesi zenginlik olacaktır.

1.3.2. İsim ve Yardımcı Eylem Olarak Kullanılanlar

emeğini gorutmak: Emeğinin karşılığını almak. (K 2)

Yaptığım iş **emeğini gorutmadı**.

DS, TS, ZTS ve TaS'de “emeğini gorutmak” deyiminin kullanımına rastlanmamıştır. Esnafın alışveriş esnasında “yaptığı işe verdiği emeğin karşılığını almak” şeklinde kullanımı oldukça yaygındır. Karaman’da kullanıldığı şekliyle *DS*’de ayrı bir madde başlığında eklenmesi uygun olacaktır.

gıfıltısı artmak: Huysuzlanmak. (K 3)

Adamın iyice **gıfıltısı arttı**.

DS, TS, ZTS ve TaS'de “gıfıltısı artmak” deyiminin kullanımına rastlanmamıştır. Esnafın işi iyi gitmeyen kişiler için “iyice huysuzlandı” şeklinde kullanımı oldukça yaygındır. Karaman’da kullanıldığı şekliyle *DS*’de ayrı bir madde başlığında eklenmesi uygun olacaktır.

malağını sarkıtmak: Suratını asmak. (K 9)

Ne deyi **malağı sarkıttın**.

DS, TS, ZTS ve TaS'de “malağını sarkıtmak” deyiminin kullanımına rastlanmamıştır. Esnafın “isteğin gerçekleşmemesi karşısında yine malağını sarkıttı” şeklinde kullandıkları bu deyim, Karaman’da kullanılan anlamıyla *DS*’de ayrı bir madde başlığında eklenmesi uygun olacaktır.

odun eylemek: Odun kesmek. (K 7)

Bahçede kışlık **odun eyledi**.

DS, TS, ZTS ve TaS'de “odun eylemek” deyiminin kullanımına rastlanmamıştır. Yörede odunculuk ve fırıncılık mesleğini sürdüren esnafın “fırında yakacağı odunu temin etme” düşüncesini anlatan bu deyim sıkça kullanılmaktadır. Karaman’da kullanıldığı şekliyle *DS*’de ayrı bir madde başlığında eklenmesi uygun olacaktır.

pırtı çıkarılmak: Yeni evlenecek çiftlerin kullanacakları eşya ve diğer eksiklerinin giderilmesi için yapılan alışveriş. (K 8)

Yarın çarşıdan **pırtı çıkarılacak**.

DS, TS, ZTS ve TaS'de “pırtı çıkarılmak” deyiminin kullanımına rastlanmamıştır. Yeni evlenecek olan çiftlerin ihtiyaçlarını gidermek amacıyla bezzaz ve manifaturacı esnafının kullandıkları bir sözdür. Karaman’da kullanıldığı şekliyle *DS*’de ayrı bir madde başlığında eklenmesi uygun olacaktır.

şırlak olmak: Parlak ve gösterişli olmak. (K 11)

Tıraştan sonra pekte **şırlak** oldun.

DS, TS, ZTS ve TaS'de “şırlak olmak” deyiminin kullanımına rastlanmamıştır. Berberlerin yeni evlenecek olan damat adaylarına tıraş sonrası “pek şırlak oldun” tabirini sıkça kullandıkları görülmektedir. Karaman’da kullanıldığı şekliyle *DS*’de ayrı bir madde başlığında eklenmesi uygun olacaktır.

1.3.3. İkileme Olarak Kullanılanlar

vıgıl vıgıl koymak: Bol bol koymak. (K 1)

Usta çorbayı **vıgıl vıgıl** goy.

DS, TS, ZTS ve TaS'de “vıgıl vıgıl koymak” deyiminin kullanımına rastlanmamıştır. Çorbacı esnafının “kepeğe bolca koy, elini aza alıştırmak” şeklinde kullandıkları bir kalıp sözdür. Karaman’da kullanıldığı manasıyla *DS*’de ayrı bir madde başlığında eklenmesi uygun olacaktır.

2. Derleme Sözlüğü'nde Bulunan fakat Anlamı Farklı Olan Sözcükler

2.1. İsimler

2.1.1. Ayakkabıcılık Alanında Kullanılanlar

2.1.1.1. Kök Hâlinde Olanlar

galloş (< Fr. **galoche**): Lüks kadın ayakkabısı. (K 7)

Zengin zadedân hanımlar **galloş** giyer (Bardakçı, 1976: 286).

TBKKS'de Fransızca bir kelime olarak belirtilmiştir (TDK 2020: 448). *TS*, *ZTS* ve *TaS'de* bu sözcüğe rastlanmamıştır. Fransızca *galoche* "takunya, tahta tabanlı ayakkabı" sözcüğünden alıntıdır. Fransızca sözcük Geç Latince *gallicula solea* "Galyalılara özgü takunya, sabo" deyiminden evrilmiştir (etimolojiturkce.com 2021). *DS'de* (TDK 2009: 1903) "ahlaksız" tanımıyla verilmiştir. Karaman'da özellikle Ermenek yöresinde "galloş" kelimesinin, ayakkabıcılık mesleğini yürüten esnafın dünyasında ayrı bir anlam kazandığı anlaşılmaktadır. Karaman'daki tanım katkı olarak *DS'ye* "galloş (II)" maddesi olarak alınmalıdır.

zenne (<Far. **Zan**): Yörüklerce giyilen dikişli, çivili kadın çizmesi. (K 3)

Kadınlar ayaklarına giydikleri **zenneleriyle** düğüne gittiler.

Farsça *zan* زن "kadın" sözcüğünden türetilmiştir. Farsça sözcük Orta Farsça (Pehlevice veya Partça) aynı anlama gelen *zan* sözcüğünden evrilmiştir (etimolojiturkce.com 2021). Sözcük *TS'de* (TDK 2011: 2651) "kadın" şeklinde tanımlanmaktadır. *DS'de* (TDK 2009: 4362) "Kadın: Zenne çorabı" tanımıyla verilmiştir. Kelimenin, ayakkabıcılık mesleğini yürüten esnafın dünyasında ayrı bir anlam kazandığı anlaşılmaktadır. *DS'ye* "zenne (II)" maddesi olarak eklenmelidir.

2.1.2. Demircilik Alanında Kullanılanlar

2.1.2.1. Yapım Eki Alanlar

haraza (<Far. **hârâ**): Üstünde delme işlemi yapılan yuvarlak ve delikli alet. (K 2)

Ustam **harazayı** kullanıyor.

ZTS'de bu sözcüğe rastlanmamıştır. Bu söz *TS'de* (2011) var olduğu fakat iki değişik anlamda kullanıldığı görülmektedir. Bu anlamlar şöyledir: 1. İsim. Kavga, gürültü, karışıklık. 2. İsim. Öfke, sinir (TDK 2011: 1046). *TS'de* *haraza* kelimesi "Kesim hayvanlarını ödünde ve şirdeninde hasıl olan taş." anlamında kullanılmaktadır (TDK 1983: 105). ⁴Burhân-ı Katı'da *hârâ* sözcüğü Farsça kökenli olup, "Katı ve pek taştır ki demirin tesiri ona az ola." şeklinde açıklanır (Örs, 2009: 319). Bu sözcük *DS'de* altı farklı madde başlığında kullanılmıştır (TDK 2009: 2285). Bu kullanımlar şu şekildedir: 1. Kurşunlu-Çankırı, Çorum ve Merzifon-Amasya yörelerinde "Ciğer hastalığı, öksürük." 2. Turgutlu-Manisa'da "Biçilirken tarlaya dökülen tohumlardan ertesi yıl kendiliğinden yetişen filiz." 3. Bolu, Sinop ve çevresi, Trabzon'da "Büyük baş hayvanların iç organlarından çıkarılan ve sarılık hastalığına iyi gelen bir madde." 4. Niğde civarında "Çok semirmiş hayvanlarda kalbin çevresinde oluşan yağ." 5. Safranbolu-Zonguldak, Fethiye-Muğla'da "Kavga, gürültü, karışıklık." 6. Malatya'da "Kuyuların ağzına geçirilen oymalı taştan yapılmış çember, kuyu bileziği." Karaman'da özellikle marangozluk mesleğini yürüten esnafın dünyasında ayrı bir anlam kazandığı anlaşılmaktadır. Kelimenin Malatya'da "Kuyuların ağzına geçirilen oymalı taştan yapılmış çember, kuyu bileziği." şeklinde kullanımıyla Karaman'daki kullanım şekline yakın olduğu görülmektedir. *DS'ye* katkı olması amacıyla bu kullanımıyla "haraza (VII)" maddesi olarak alınması sözlüğe önemli bir zenginlik katacaktır.

⁴ Burhan-ı Katı, Mütercim Asım Efendi tarafından Farsçadan Türkçeye çevrilmiş bir sözlüktür.

2.1.3. Dokumacılık Alanında Kullanılanlar

2.1.3.1. Yapım eki alanlar

atgı (< **at-**): tahtadan yapılmış, saman atmada kullanılan büyük ve kalın dişli dirgen (Ülkümen, 2012: 318).

atgının dişi kırıldı.

TTSKBS'de *at-* "atmak", *Divanü Lugât-it-Türk*'te <at- şeklinde sözcüğün var olduğu görülmektedir (Gülensoy, 2011: 86). *TS*, *ZTS* ve *TaS*'de "atgı" sözcüğün kullanımına rastlanmamıştır. "Atgı" sözcüğü *DS*'de (TDK 2009: 368) dört maddede tanımlanmıştır. Bu kullanımlar şu şekildedir: 1. İncesu, Dinar, Atlıhisar, Bedeş-Şuhut -Afyon Karahisar, Yassıviran-Senirkent, Nudra-Şarki Karaağaç -Isparta, Celikanyurt -Gürün -Sivas, Pınarbaşı -Kayseri'de "Büyük yaba." 2. Elmalı -Antalya'da "Uçlan iki duvar üzerine gelen kiriş." 3. Aydoğmuş-Keçiborlu-Isparta, Iğdır, Çivril -Denizli, Kayseri'de "Nişan törenlerinde kıza getirilen hediye." 4. Dereçine-Sultandağı Afyon'da "Büyük ve uzun saplı yaba." Bor -Niğde, Afyon, Isparta, Sivas, Kayseri ve Niğde'de "büyük yaba" tanımıyla kullanılan "atgı" kelimesi Karaman'da tarım işleriyle uğraşan halkın kullandıkları alete verdikleri adla en yakın anlamında kullanılmıştır. Bu yönüyle atgı sözünün "Tahtadan yapılmış, saman atmada kullanılan büyük ve kalın dişli dirgen." farklı anlam kazandığı anlaşılmaktadır. Karaman'da kullanılan bu tanım *DS*'ye "atgı (V)" maddesi olarak alınmalıdır.

2.1.4. Giyecek Alanında Kullanılanlar

2.1.4.1. Yapım eki alanlar

pırtı (< **pırt** "yansıma"+ı): Gereksizce biriktirilmiş ve çok fazla yer kaplayan her türlü eşya. (K 8)

Bu *pırtıyı* elden çıkartalım.

TTSKBS'de *pırtı*, "Değersiz şey, eşya" şeklinde sözcüğün var olduğu görülmektedir (Gülensoy, 2011: 695). *TS*'de sözcüğün bulunduğu fakat değişik anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Bu anlamlar şöyledir: 1. isim. Değersiz şey, eşya. 2. isim. Eskimiş giysi. 3. isim. Ufak tefek ev eşyası. 4. isim. Basma ve ketenden yatak, yorgan yüzü, giysilik kumaş (TDK 2011: 1922). *ZTS*'de *pırtı* sözcüğünün var olduğu fakat değişik anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Bu anlamları şöyledir: 1. Yalvaç- Isparta'da "giysi", 2. Sarapana-Bilecik'te "ev eşyası" şeklinde kullanıldığı görülmektedir (TDK 1976: 158). Sözcük *DS*'de (TDK 2009: 3447) üç madde şeklinde verilmiştir. Afyon, Artvin, Ağrı, Amasya ve Konya yöresinde "basma, keten yatak, yorgan yüzü, giysilik kumaş" tanımıyla yukarıdaki tanıma yakın şekilde *DS*'de verilmiştir. Yukarıda kullanımıyla eskici esnafının dünyasında ayrı bir anlam kazandığı anlaşılmaktadır. Sözün bu kullanımıyla *DS*'ye "pırtı (IV)" maddesi olarak eklenmelidir.

2.1.5. İş yeri faaliyetinin durumu için kullanılanlar

2.1.5.1. Kök Hâlinde Olanlar

höflü: Belalı kimse. (K 5)

Bu *höflüye* bulaşmamak lazım.

TS, *ZTS* ve *TaS*'de "höflü" sözcüğün kullanımına rastlanmamıştır. Sözcük *DS*'de (TDK 2009: 2428) bir madde şeklinde verilmiştir. Niğde yöresinde "korkunç" tanımıyla verilmiştir. Karaman'da özellikle "höflü" kelimesinin, esnafın arasında yaygın bir şekilde kullanıldığı, bu yönüyle de ayrı bir anlam kazandığı anlaşılmaktadır. Karaman'daki manasında kullanılan tanım *DS*'ye katkı olarak "höflü (II)" maddesi olarak alınmalıdır.

2.1.6. Mutfak Eşyaları Alanında Kullanılanlar

2.1.6.1. Kök Hâlinde Olanlar

Ağda (<Ar. **ağīde**): Pekmez ve bulgur kaynatma işlerinde kullanılan yarım küre görünümünde büyük kap. (K 7)

Kazandaki bulguru **ağdayla** alıp serdik.

TS'de (2011) de sözcüğün var olduğu ancak farklı anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Bu anlamlar şöyledir: 1. isim Kaynatılarak çok koyu ve yapışkan bir macun durumuna getirilen pekmez veya limonlu şeker eriyiği. 2. isim Şekerle yapılan ürünlerin hazırlanması veya beklemesi sırasında şekerin ulaştığı koyuluk (TDK 2011: 39).

Köken olarak *Arapça* ağīde sözcüğünden gelmektedir (TDK 2011: 39). *Sözcük DS*'de (TDK 2009: 61) “[-> âda]” tanımıyla verilmiştir. Ağda kelimesinin, Karaman'da değirmencilik mesleğini yürüten esnafın bulgur kaynatırken karıştırma işlerinde kullandıkları alete verdikleri ada karşılık gelmesi onların dünyasında ayrı bir anlam kazandığını göstermektedir. Karaman'da kullanılan bu tanım *DS*'ye “ağda (II)” maddesi olarak eklenmesi sözlüğe zenginlik katacaktır.

2.1.7. Ticaret ve Ekonomi Alanında Kullanılanlar

2.1.7.1. Kök Hâlinde Olanlar

mangır (<Ar. **manḡūr**): Müşterinin aldığı mal veya ürün karşısında verdiği para. (K 3)

Bakıyorum da **mangırları** doldurmuşsun.

Arapça bir kelime olup *manḡūr* منقور “sivri uçla oyulmuş, hakkedilmiş, gravürlü” sözcüğünden alıntıdır (etimolojiturkce.com 2021). *Sözcük TS*'de (TDK 2011: 1620) “Bakırdan yapılmış, iki buçuk para değerinde sikke” şeklinde tanımlanmaktadır. *DS*'de (TDK 2009: 3122) “Maden tabaklarında oksitlenmekten oluşan pas” tanımıyla verilmiştir. Şehir esnafının dünyasında ayrı bir anlam kazandığı anlaşılmaktadır. *DS*'ye “mangır (V)” maddesi olarak eklenmelidir.

2.1.8. Yiyecek Alanında Kullanılanlar

2.1.8.1. Kök Hâlinde Olanlar

lokur: Tereyağı ile yoğrulan hamurun küçük parçalara ayrılarak belli sıcaklıkta pişirilmesi ile yapılan gevrek, peksimet. (K 9)

Ziyarete hacı **lokuru** ve zezem içtik.

TS'de ve *ZTS*'de sözcüğün kullanımına rastlanmamıştır. *DS*'de (TDK 2009: 3085) bir maddede geçmektedir. Maraş, Antalya yöresinde “lokma tatlısı ve lokum” anlamıyla verilmiştir. Karaman'da fırıncı esnafının yapmış olduğu hamur gevreğinin ustaların dünyasında ayrı bir anlam kazandığı anlaşılmaktadır. Karaman'daki tanım *DS*'ye katkı olarak “lokur (II)” maddesi olarak eklenmelidir.

2.2. Fiiller

2.2.1. Yapım eki alanlar

börtlemek (<bö:r- “yansıma”+t-): Sebzeleri ateşte pişirmek. (K 9)

Annem patlıcan **börtlüyor**.

TTSKBS'de, Türkçe kökenli bir kelime olup; “bört- “Az pişirmek, haşlamak”, börtle- (hık.) “Az haşlamak” şeklinde var olduğu görülmektedir (Gülensoy, 2011: 174). *TS*'de (TDK 2011: 399) “Kabarmak, şişmek” olarak tanımlanmıştır. *Sözcük DS*'de [-> bodlamak] (TDK 2009: 771) beş maddede tanımlanmıştır. Bunlar şu şekilde ifade edilmiştir: 1. Afyon-Üçkuyu, Çal -Denizli, Eskişehir, Çorum,

Amasya, Tokat, Aşudu, Darende -Malatya, Göksun, Afşin, Elbistan -Maraş, Kangal köyleri, Gürün -Sivas, Yozgat, Solakuşağı, Şereflikoçhisar -Ankara, Afşar köyleri, Pınarbaşı-Kayseri, Kırşehir, Niğde, Güvenk, Ermenek, Ereğli -Konya, Tarsus, Çavuşlar-Mersin, Anamur-İçel'de "Az haşlamak." 2. Burdur, Üçkuyu-Çal-Denizli'de "Doğurmak (manda, deve)." 3. Devri, Bucak-Burdur'da "Su birden fişkırmak." 4. Üçkuyu, Çal -Denizli'de "Terlemek, bunalmak." 5. Ortaköy, Çal -Denizli'de "Yumuşamak, kabarmak." Göle, Posof, Ardahan-Kars ve Konya'da "güneşte, ateşte yanmak" tanımıyla Karaman'da kullanılan şekline yakındır. Bugün Karaman'da bu sözcük "Sebzeleri ateşte pişirmek." manasında kullanımı oldukça yaygındır. Bu sözcük *DS*'ye "börtlemek (VI)" maddesi şeklinde eklenmesi uygun olacaktır.

tuncukmak (< **tuncuk-mak**): Garip davranmak, bunalmak, tuhafılık. (K 7)

Bu akşam çırak işten dolayı epey *tuncuktu*.

TTSKBS'de, Türkçe kökenli bir kelime olup; tuncuk-² "5. Bunalmak; 6. Üzülme, tasalanmak." Şeklinde var olduğu görülmektedir (Gülensoy, 2011: 932). Sözcük *DS*'de üç madde şeklinde verilmiştir (TDK 2009: 4776). Bu maddeler şunlardır: 1. Eğridir ve köyleri, Gelendost -Isparta, Çamköy, Gölhisar -Burdur, Kızılcaölük -Denizli, Hacıilyas, Koyulhisar -Sivas, Güvenç, Araplar -Konya, Güzelsu, Akseki -Antalya yörelerinde "Çok dinlenmiş hayvan tepinmek, koşmak, aşırı davranışlarda bulunmak." 2. Yukarı Seyit, Çal -Denizli, Araplar -Konya'da "Dişi hayvan erkek istemek." ; Eğridir ve köyleri -Isparta'da "Aşırı cinsel istek duymak (kadın için)."; Elbistanlı, Kadırlı -Adana'da "şaşmak" ; Denizli'de "ürkmek"; Bağlılı, Eğridir -Isparta, Unulla, Akseki -Antalya'da "bunalmak" ; Peşman, Daday -Kastamonu'da "Üzülme, tasalanmak" 3. Konya'da "Tütün, saman, buğday yığınları kızışıp bozulmak."; Yalvaç-Isparta'da "Dişi hayvan, çiftleşmek istemek."; Çorum'da "Körelmek, sönmek, donuklaşmak." Karaman'da kullanımına en yakın kullanım şekli; Geriçam, Eskere, Köyceğiz -Muğla Isparta, Burdur, Sivas, Muğla ve Konya yöresinde "Koşmak, aşırı davranışlarda bulunmak" bu kullanıma yakın şekilde *DS*'de verilmiştir. Geleneksel meslekleri sürdüren esnafın dünyasında ayrı bir anlam kazandığı bilinen bu kelimenin *DS*'ye "tuncukmak (IV)" maddesi olarak eklenmesi yerinde olacaktır.

Sonuç

Son yıllarda ağız araştırmaları alanında lisansüstü tezler, makaleler, bildiriler, ağız monografileri gibi çalışmalar Türkiye Türkçesi ağızlarının belgelenmesinde ciddi çalışmalar yapıldığını göstermektedir. *DS*'nin de bu gelişmeler ışığında tekrar güncellenmesi gerekmektedir. Karaman'da faaliyet gösteren geleneksel meslek ustalarından yapılan bu çalışmada *Derleme Sözlüğü*'nde yer almayan 21 isim, 8 fiil ve 12 deyim derlenmiştir. Sözcüklerin anlamları incelenirken alanla ilgili TDK'nın (*Türkçe Sözlük, Derleme Sözlük, Tarama Sözlük ve Zanaat Terimleri Sözlüğü*) sözlüklerinden de yararlanılmıştır. Verilen sözün "Derleme Sözlüğü'nde kullanımları ve yöre ağızlarında kullanım durumları detaylı bir şekilde çalışmada verilmiştir. Sözcüklerin etimolojik açıdan incelenirken önemli etimolojik sözlükler (*Tarihi ve etimolojik Türkiye Türkçesi lügati, Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*) ve internet kaynaklarından yararlanılmıştır. Ayrıca bu çalışmada Türk dilinin tarihi devirlerinden günümüze ışık tutan (*Kutadgu Bilig, Divanü lugât-it-Türk, Atabetü'l-Hakayık, Kısasu'l-Enbiya, Mecmuatü'n-nezair, Burhân-ı Katı*) önemli sözlükler ve diğer eserlerden de yararlanılmıştır.

Sözcükler tematik ve yapı açısından alfabetik sıraya göre gruplandırılmıştır. Bu 21 isimden; 4'ü ayakkabıcılık, 1'i değirmencilik, 2'si demircilik, 3'ü dokumacılık, 1'i duvarcılık, 1'i giyecek, 3'ü iş yeri faaliyeti durumu, 1'i mutfak eşyaları, 1'i saç bakım ve kesim, 2'si ticaret ve ekonomi, 2'si yiyecek alanına ait olduğu görülmüştür. Bu çalışmada isimler yapıları bakımından kök halinde olanlar (14 adet), isim tamlaması şeklinde olanlar (2 adet), birleşik yapıları olanlar (2 adet), yapım eki alanlar (3 adet) şeklinde sınıflandırılmıştır.

Derlemede tespit edilen fiillerin tamamı (8 adet) yapım eki olarak oluşmuştur. Bu çalışmada ayrıca 12 tane deyim tespit edilmiştir. Bu deyimler kullanımına göre; anlamca kaynaşmış ve deyimleşmiş olanlar (5 tane), isim ve yardımcı eylem olarak kullanılanlar (6 adet) ve ikileme olarak kullanılanlar (1 adet) şeklinde sınıflandırılmıştır. Her sınıflandırma içerisinde yer alan deyimler alfabetik sırayla düzenlenmiştir.

Derlenen sözcük ve deyimlerin “Karaman” kaydıyla DS’ye alınması sözcüklerin kaybolmasının önüne geçilmesinin yanı sıra *Derleme Sözlüğü*’nün zenginleşmesine katkı sağlayacaktır.

Türkiye Türkçesi ağızları üzerine yapılan çalışmalar her geçen gün artmaktadır. Ancak bu çalışmaların belirli konularda yoğunlaştığı görülmektedir. Ağız araştırmalarında eksikliği hissedilen konulardan biri de kalıp sözler, argo ve jargondur. “Baş hakkı”, mangır, yalabaş”, “şefteh, pırtı” gibi kalıp ve argo sözler ile jargon ifadelerin ağızlarda yaşaması Türkçenin söz varlığı zenginliğini ortaya koyan önemli ve değerli örneklerdir. Bunların tespit edilip kayıt altına alınması, yazı dili için büyük bir kazanç olacaktır. Bu çalışmalar, halk bilimi gibi diğer alanlarda çalışan araştırmacılar açısından da faydalı olacaktır. Yörede kullanılan “odun eylemek (odun kesmek), malağını sarkıtmak (suratını ekşitmek)” gibi deyimler bu kullanımlarıyla *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*’ne eklenebilecek türden örnekler olarak gösterilebilir.

Karaman yöresine ait ağız çalışmaları Türkiye Türkçesi ağız araştırmalarına ve ağız sözlükçülüğü çalışmalarına önemli katkılar sağlayacaktır. Günden güne yok olan geleneksel mesleklerde kullanılan söz varlığı unsurları yapılacak yeni çalışmalarla kaybolmayarak, gelecek nesillere aktarılması sağlanacaktır.

Kısaltmalar

DS	: <i>Derleme Sözlüğü</i>
hık.	: Halk ağızı
TaS	: <i>Tarama Sözlüğü</i>
TBKKS	: <i>Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü</i>
TDK	: Türk Dil Kurumu
TS	: <i>Türkçe Sözlük</i>
TTSKBS	: <i>Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü</i>
ZTS	: <i>Zanaat Terimleri Sözlüğü</i>

Kaynakça

- Akar, A. (2016). Sosyal Bilimlerin Veri Kaynağı Olarak Ağızlar. *Akademik Bakış*, (19), 169-182.
- Arat, R. R. (1992). *Atabetü'l- Hakayık*. Ankara, Türk Dil Kurumu.
- Arat, R.R. (1979). *Kutadgu Bilig* (İndeks). İstanbul, Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Ata, A. (1997). *Kıyasu'l Enbiya*. Ankara, Türk Dil Kurumu
- Atalay, B. (1972). *Divanü lugât-it-Türk (Dizin)*. Ankara, Türk Dil Kurumu.
- Bardakçı, H. (1976). *Bütün Yönleriyle Ermenek*. İstanbul, Çaba Matbaası.
- Cengiz, A. (2014). *Karaman Tarihi (XVIII. Yüzyıl)*. Konya, Çizgi Kitabevi.
- Demir, E. (2019). *Karaman'da Geleneksel Mesleklerin Söz Varlığı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman.
- Demir, N. (2013). *Ankara Örneğinde Ağızların Belgelenmesi*. Ankara, Türk Dil Kurumu.
- Devellioğlu, F. (2013). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları.
- Duman, T. (2002). Mesleki ve teknik eğitimin gelişimi. *Türkler Dergisi*, (6), 61-71.
- Duru, A. T., Ünsay, K. & Uzel, T. (2016). *Karaman'ın Söz Varlıkları*. Karaman, Karaman'ın Sesi Gazete ve Matbaacılık.
- Etimoloji Türkçe (2021). *Sözcüklerin Kökenleri*. 09.03.2021 tarihinde <https://www.etimolojiturkce.com/> adresinden erişildi.
- Gülensoy, T. (2011). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü* (2.bs.). Ankara, Türk Dil Kurumu.
- Koraş, H. (1992). *Karaman ve Yöresi Ağızları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Kuşdemir, A. (2020). Tokat ve Yöresi Ağızından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar. *The Journal of Turkic Language and Literature Surveys (TULLIS)*, 5(1), 39-55.
- Mısırlıoğlu, A. (2006). *Karaman Tarihi ve Kültürü: Bir Zamanlar Karaman*. Karaman, Bifa Bisküvi Gıda Sanayi A.Ş.

- Mütercim Âsım Efendi (2009). *Burhân-ı Katı*. (Hazırlayan: Derya Örs-Katkıda Bulunan: Mürsel Öztürk). Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Nüfus (2021). Karaman Nüfusu. 24. Ocak 2021 tarihinde <https://www.nufusu.com/il/karaman-nufusu> adresinden erişildi.
- Ömer bin Mezit (1982). *Mecmuatü'n-nezair*. (M. Canpolat, Haz.). Ankara, Türk Dil Kurumu.
- Paçacıoğlu, B. (2016). *VIII.-XVI. Yüzyıllar Arasında Sözcük Dağarcığı*. İstanbul, Kesit Yayınları.
- TDK (1976). *Zanaat Terimleri Sözlüğü*. Ankara, Türk Dil Kurumu.
- TDK (1983). *Tarama Sözlüğü*. Ankara, Türk Dil Kurumu.
- TDK (2009). *Türkiye 'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü I-VI*. (3. bs.). Ankara, Türk Dil Kurumu.
- TDK (2011). *Türkçe Sözlük*. (11. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- TDK (2020). *Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü*. Ankara, Türk Dil Kurumu.
- Tietze, A. (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi lügati* (1. bs.). İstanbul, Simurg Yayınları.
- Tietze, A. (2016). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi lügati* (14. bs.). Ankara, TÜBA Yayınları.
- Tokat, F. (2014). Çavdır Ağzından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 3 (1), 153-166.
- Tokatlı, S. S. & Erdem Nas, G. (2012). Anamur Ağzından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar. *Diyalektolog-Ulusal Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 33-45.
- Tuncel, M. (2001). "Karaman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (C. 24, ss. 444-447). İstanbul, TDV.
- Türedi, K. (2002). *Karaman İli Sarıveliler ve Başyayla İlçeleri Ağzı*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Uca, A. & Ülker, A. (2016). *Geçmişten Günümüze Karaman 'da Meslekler*. Konya, Palet Yayınları.
- Uysal, İ. N. (2011). *Karaman İli Ağzıları ve Anadolu Ağzıları Arasındaki Yeri*. Karaman, Karaman Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Uysal, İ. N. (2017). Kuzören (Konya-Bozkır) Köyü Ağzından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar. *Diyalektolog Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*, (14), 79-85.
- Uysal, İ. N. (2018). Himmetli (Niğde-Merkez) Köyü Ağzından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar. *Erdem*, (74), 139-156.
- Ülkümen, O. (2012). *Karaman ve Çevresi Türkmenleri: Tarihi ve Kültürü*. Karaman, Türkmenler Kültür Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Yayınları.
- Yolcu, M. A. (2014). *Nevşehir Yöresinde Yaşayan Geleneksel Meslekler*. Ankara, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Yayınları.

Kaynak Kişiler

- Akın, İbrahim. Yeşildere Köyü, Çorbacı ustası, Lise mezunu, 47 yaş. (Derleme Tarihi, 23.06.2018) (K1)
- Aksoy, Numan. Karaman İli, Demirci ustası, İlkokul mezunu, 63 yaş. (Derleme Tarihi, 04.02.2017) (K2)
- Asma, Kamil. Karaman Merkez, Ayakkabıcı, İlkokul mezunu, 64 yaş. (Derleme Tarihi, 02.01.2017) (K3)
- Aydal, Hasan Hüseyin. Taşkale Köyü, Halıcı, İlkokul mezunu, 79 yaş. (Derleme Tarihi, 23.01.2017) (K4)
- Çelik, Ömer. Karaman Merkez, Duvarcı, İlkokul mezunu, 59 yaş. (Derleme Tarihi, 19.12.2017) (K5)
- Demirel, Şaban. Karaman Merkez, Yorgancı, İlkokul mezunu, 63 yaş. (Derleme Tarihi, 27.12.2017) (K6)
- Doğru, Safiye. Yeşildere Köyü, Ev hanımı, Okuryazar, 73 yaş. (Derleme Tarihi, 15.04.2017) (K7)
- Duran, Ali. Karaman Merkez, Manifaturacı, İlkokul mezunu, 80 yaş. (Derleme Tarihi, 12.01.2018). (K8)
- Eski, Ahmet. Karaman Merkez, Fırıncı, İlkokul mezunu, 56 yaş. (Derleme Tarihi, 17.04.2018) (K9)
- Kalaycı, Elmedin. Zengen Köyü, Değirmenci, Lise mezunu, 59 yaş. (Derleme Tarihi, 23.06.2018) (K10)
- Zengioğlu, Hüseyin. Karaman Merkez, Berber, İlkokul mezunu, 58 yaş. (Derleme Tarihi, 18.04.2017) (K11)

Figürler

Figür 1: Karaman'da söz varlığında geçen ermenek ayakkabı örneği (Karaman, 2021).

Figür 2: Karaman'da söz varlığında geçen cızlavit ayakkabı örneği (Karaman, 2021).

Figür 3: Karaman'da söz varlığında geçen bekeli örneği (Karaman, 2021).

Figür 4: Karaman'da söz varlığında geçen ötbeli örneği (Karaman, 2021).